

УДК 72 (477.64)

Єншуєва Т.В.

доц. НУ «Запорізька політехніка»

## **АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА В СЕРЕДОВИЩІ МІСТА**

Південне місто України – Запоріжжя, не просто промислове місто, а унікальне промислове місто. Економічний потенціал міста Запоріжжя характеризується масштабністю і різноманітністю галузей, виробництв і видів діяльності.

Аналізуючи історичні містобудівні етапи формування міста Запоріжжя та їх вплив на міську забудову, визначити алгоритми комплексної реновації промислових територій з урахуванням сучасного стану промисловості міста.

Місто Запоріжжя – це місто з багатою історією. Сприятливе географічне розташування (місто розташоване на річці Дніпро) і природні умови цієї території із старовини притягали людей. Місто розташоване на закінченні південного схилу Українського щита, як наслідок – особливості ландшафту міста. На території міста знаходиться острів Хортиця – символ формування запорізького козацтва. Запорізька Січ – це перше політичне формування з усіма ознаками республіки на території України [3]. До 1921 року місто Запоріжжя мало назву Олександрівськ завдяки Олександрійській фортеці, закладеній в 1770 році.

Свою сучасну назву місто успадкувало від норавливих Дніпровських порогів, які «приборкали» у 30-і роки 20 століття будівельники Дніпрогесу. Дніпровська лінія укріплення втратила оборонне значення 1798 році, але її фортеці відіграли свою роль в містобудуванні. В план Олександрівського посаду 1795 року було закладено класичну схему з прямокутною сіткою вулиць, що поділяла план міста на квартали та парцелі. Схемі притаманні широкі проїзди, зонування території, утворення соборних та ринкових площ, парків, бульварів. Класичне планування сприяло збереженню структури старого міста та її розвитку архітекторами наступних поколінь. Не зважаючи на те, що Олександрівськ був повітовим містом, з кінця 50-х років 19 століття він був одним із найменш значних у Катеринославській губернії. Але, не зважаючи на всі труднощі в галузі місцевого самоврядування, економічний розвиток Олександрівська зазнав суттєвих позитивних змін. З 60-х років XIX ст. розвиток промисловості, як у самому місті, так і в навколишніх менонітських селищах (Шенвізе, Айнлаге, Кічкас, Розенталь, село Хортиця), мав певний поступ.

У 20-ті роки XX ст. паралельно з будівництвом Дніпрогесу набирає оберти і розвиток промисловості в місті. У довоєнні роки Запоріжжя стає одним з центрів з виробництва чорних і кольорових металів, важкої промисловості і електроенергетики СРСР. Формується новий тип соціалістичного міста. Місто Запоріжжя переживає ембріональний період. Аналізуючи історичні містобудівні етапи формування промислових територій м. Запоріжжя та їх вплив на міську забудову, можна виділити основні етапи ембріонального розвитку Запоріжжя:

Дроблення. Нове Запоріжжя проектувалося начебто відособлено від історичного центру (старого Олександрівську). Старе місто ставало не основою, а лише автономною одиницею цілісної містобудівної структури. Будувалося місто по декількох проектах. Спочатку був проект, розроблений у 1928 р. архітекторами В.А. Весніним, Н.Я. Коллі, Г.М. Орловим. Проект Шостого селища був закладений між Дніпрогесом і промисловим майданчиком, де зводилися заводи. Селище було закладене в 10 кілометрах від центру старого Олександрівську.

За роки довоєнних п'ятирічок в місті разом з будівництвом електростанції було споруджено декілька заводів, зокрема, завод листових сталей (сьогодні «Запоріжсталь»), коксохімічний завод, алюмінієвий завод, завод феросплавів, завод інструментальних сталей (зараз «Дніпроспецсталь»), моторобудівний завод (нині ВАТ «Мотор Січ»).

Шостому селищу були характерні і перетікаючі простори, і чітко викреслена прямокутна сітка кварталів, і зелені газони. План мав символічну для радянського містобудування 20-х років лінійну схему, спрямовану в даному випадку перпендикулярно виробничій зоні Дніпрокомбінату.

Гастрюляція (Складний процес морфогенетичних змін, що супроводжуються розмноженням, зростанням, спрямованим переміщенням, призводить до утворення зародку) [2]. У 1932 р. під керівництвом містобудівника І.І. Малозємова був закінчений генеральний план Великого Запоріжжя, і вже існує як самостійне містобудівне утворення. Шосте селище увійшло до нього як основне установче утворення. Проектом генерального плану Великого Запоріжжя передбачалося створення 7 районів, щоб у місті могло мешкати близько півмільйона жителів. Децентралізована схема міста була продиктована складним рельєфом місцевості і річкою Дніпро.

Роль основної композиційної осі виконував протяжний проспект Леніна. Ця головна магістраль була значно ширша за інші вулиці і забудовувалася найбільш представницькими будівлями. Проспект Леніна об'єднав в єдине ціле ряд найважливіших міських ансамблів: комплекс гідротехнічних споруд на площі Леніна, забудова загальноміського центру на Вознесенці і центр старого міста [3]. Велика увага приділялася створенню цілісного архітектурно-художнього вигляду міста Запоріжжя.

3. Органогенез (процес утворення комплексу осьових органів) [4]. І в післявоєнні роки містоутворюючою базою стрімкого розвитку міста є промисловість. Індустріальний комплекс міста поповнився новими великими підприємствами, що ускладнило ситуацію, що склалася в місті, з житлом. Тому поява в другій половині 60-х років в місті домобудівного комбінату і декількох нових домобудівних трестів дозволила упродовж багатьох десятиліть вирішувати житлове питання для сімей запоріжців. Змінився і архітектурний вид міста. На початку 70-х років ХХ ст. почалася активна забудова нових житлових районів міста: Хортицького – на правому березі Дніпра, трохи пізніше Бородинського, Осипенківського і Південного мікрорайонів. Етапи формування м. Запоріжжя напряму залежали від розвитку промисловості. З урахуванням сучасного стану речей в промисловості, необхідність кардинального перегляду містобудівної ситуації в місті Запоріжжя назріла вже давно. Першочерговий напрям реновації за рейтинговою значимістю – центральна частина міста. Завдяки реновації промисловій території бездіяльних заводів можливо відновити цілісність міської структури, поліпшити функціонально-планувальні і композиційно-просторові якості міста.

Основні містобудівні етапи розвитку міста Запоріжжя та його архітектурно-просторове середовище сформувалися під впливом виникнення та розвитку промислових територій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Основні положення. Генеральний план Запоріжжя. – К. : ДПРОМІСТО, 2003.
2. Гаструляція. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dic.academic.ru/searchall.php?SWord=2> (дата звернення 27.03.2023).
3. Новицький, Я.П. Історія міста Олександрівська, (Катеринославської губ.) у зв'язку з історією виникнення фортець